

EDUCATIONAL POLICY IN BULGARIA BETWEEN 1878 - 1944

Mariela Todorova-Koleva

University of Veliko Tarnovo “St. St. Kiril und Methodius”, Bulgaria, mariela_vt@abv.bg

Abstract: The article aims to analyze the educational policy in Bulgaria from the first half of the 20th century. The focus is placed on the Law of National Education of 1891, which is based on the idea of education of the broad public or the education for the all people. The educational policy of prof. Ivan Shishmanov is outlined and the ambition to make the situation of teachers better by establishing rules for the appointment, transfer and dismissal of teachers is analyzed. The rights of the school board of trustees and inspectors are determined. The education is more closely related to make the children mannerly and the physical punishments are forbidden.

The article also examines the Law of the National Education of 1909. The individual school grades are presented, each degree being relatively independent and the completion is related to the completion of a certain stage of the student's preparation. The law regulates the need for each degree to have specially trained teachers.

Presented are the orientations of the Bulgarian ministers and teachers towards the ideas of Fr. Herbart and the introduction and validation of training, according to his statements. These are some of Herbart's sequels and the transition to education orientation towards the ideas in Germany is followed. The main stages of the educational policy in Bulgaria from 1885 to 1944 - from attempts to centralize the management of all educational, social and cultural institutions, attempts to decentralize the management of schools to pass under the guides of the relevant ministries, to have a full control over education and its close ties to national ideas in Germany.

Keywords: history of pedagogic, educational policy, educational law

ОБРАЗОВАТЕЛНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ МЕЖДУ 1878 – 1944

Мариела Тодорова-Колева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ България, mariela_vt@abv.bg

Резюме: Целта на статията е да се направи анализ на образователната политика в България от първата половина на ХХ век. Акцент е поставен върху Закона за народното просвещение от 1891 г., в чиято основа е идеята за образование на широките обществени слоеве или т. нар. *масово образование*. Разгледана е образователната политика на Ив. Шишманов и стремежът да се укрепи положението на учителите, чрез създаване на правилник за назначаването, местенето и уволняването на учителите. Определят се правата на училищните настоятели и инспектори. Обучението по-тясно се свързва с възпитанието, забраняват се телесните наказания. В статията са разглежда също и Закона за народното просвещение от 1909 г. Представени са отделните училищни степени, като всяка степен е относително самостоятелна и завършването и е свързано със завършване на определен етап от подготовката на ученика. Законът регламентира необходимостта за всяка степен да има специално подготвени учители.

Изведени са основните етапи, през които преминава образователната политика в България от 1885 г. до 1944 г. - от опити за централизация в управлението на всички образователни, социални и културни институции, опити за децентрализация при управлението на професионалните училища, които да преминават под ръководствата на съответните министерства, до упражняване на пълен контрол над образователното дело и тясното му обвързване с националните идеи в Германия.

Ключови думи: история на педагогиката, образователна система, закон за образованието

ВЪВЕДЕНИЕ

Историята на България е изпълнена с редица динамични събития, в които заслужено място се отделя на образованието. То е път за просвета на широките народни слоеве и постигане на културен, икономически, политически и социален растеж на страната. Образованието, от една страна, се явява средство за запазване и съхранение на националния идентитет, а друга – път за достигане до развитите страни, постигане на конкурентност, самочувствие и

ИЗЛОЖЕНИЕ

След Освобождението от 1878 г. в изграждането на новата българска държава осъществяването на просветна дейност заема все по-важно място в политиката на страната. Първите просветни закони в Княжество България и Източна Румелия датират още от 1878 – 1879 г. В Княжество България образователната политика се свързва с Марин Дринов, който е начело на Отдела за учебните и духовни дела. Дейността на училищата се урежда с утвърдените през 1878 г. „Привременен устав за народни училища“ и „Привременни правила за реалните училища.“ Съгласно нормативната уредба структурата на училищната система включва – начално, средно и главно училище, реално училище и класическа гимназия.

Няколко години по – късно или през 1880 г. се внасят промени в структурата на образованието с направеното от Иван Гюзелев „Предложение за материалното поддържане и учебно преустройство на училищата“. Учебните степени са следните: начално училище, трикласно училище, гимназия с два отдела (горен и долен). През 1885 г. по предложение на Рачо Каролов (министър на народното просвещение в правителството на Драган Цанков), се приема и Закон за обществените и частни училища, чрез който се внасят някои промени в образователната политика в няколко насоки: разширяване на учебното съдържание, откриване на специални, индустриални, земеделски, търговски училища, откриване на частни училища.

В Източна Румелия образователната политика се свързва с Йоаким Груев – директор на народното просвещение и вероизповеданието и приетите „Временни правила за началното учение в Източна Румелия“ от 1879 г. Една година по-късно тези правила се превръщат в основата на приетия „Закон за началното учение в Източна Румелия“. Законът регламентира откриването на детски училища за деца от 3 години, а системата на училищното образование включва: първостепенно начално училище (4-годишен курс на обучение), второстепенно начално училище (2-годишен курс на обучение), гражданско училище (с 4-годишен курс на обучение, като първите два класа са равностойни на второстепенното начално училище), реални гимназии (със седем класа над първоначалните или три класа над гражданските училища).

След Съединението на Княжество България и Източна Румелия, министър на Народното просвещение в правителството на Стефан Стамболов, е Георги Живков. През 1891 г. е приет Закон за народното просвещение, в чиято основа е идеята за т. нар. *масово образование*. В този Закон се обръща сериозно внимание на връзката между обучение и възпитание. Забраняват се физическите наказанията, а към ученика трябва да се проявява уважение. Важно място се отделя на нравственото и естетическото възпитание.

Според Закона училищата биват *народни* (поддържани от държавата, окръжията или общината) и *частни* (поддържани от дружества или частни лица). Началното образование е *задължително и безплатно* и се придобива в детските и основни училища. Детските училища приемат от 3- до 6- годишни деца, а целта е подготовка за основното училище. Детските градини са *долни* (за деца от 3 до 5 години) и *горни* (за деца на 5 – 6 години). Възрастовото деление на децата от детската градина, както и включването на разностранни дейности, показва, че влияние върху Закона оказват и идеите на Фридрих Фрьобел. Основното образование е 6 години, разделено в три курса по две години – първи, среден и горен. Законът регламентира и откриването на т. нар. „особени“ училища за деца, които са „недоразвити, недъгави и слабоумни“.

Най-високата образователна степен се получава във Висшето училище, което има три отдела – историко-филологически, юридически и физико-математически.

Друг аспект от дейността на кабинета на Ст. Стамболов е свързана с разширяването на неделните и на вечерните училища, които осигуряват възможност за разширяване на знанията на лица, завършили начално образование. Същевременно се подобряват и условията за подготовка на учители. В учебните планове на специалните и професионалните училища се въвежда изучаването на педагогически дисциплини. Правителството изпраща проявилите се като добри учители на специализация в чужбина. На български студенти в чужбина се отпускат временни помощи, а за ученици в гимназиите, специалните и професионалните училища в България – стипендии. Повишават се и изискванията към учителите, а тези които не са семейни, нямат право да преподават в девически училища.

Образованието е *безплатно и задължително* за деца на възраст от 6 до 12 години. Именно задължителното посещение на учебните занятия е един от неосъществимите аспекти в него. Причините се крият в липсата на подготвени учители и претрупано учебното съдържание, което не може да бъде адекватно овладяно от учениците и води до неграмотност сред учащите и изоставане в обучението.

След падането на кабинета на Стефан Стамболов в началото на новия кабинет, съставен от К. Стоилов и Народната партия, министър на просветата е *Васил Радославов* (19.05.1894 – 17.09.1894 г.), но скоро този пост е зает от *Константин Величков* (1894 – 1897). Основна заслуга на К. Величков е откриването на Държавното рисуwalно училище в София през 1896 г. Училището е насочено към подготовката на учители и художници.

За повишаване активността на учителите към министерството се създава Висш учебен съвет. Назначаването и уволняването на учителите се осъществява от училищното настоятелство. Повишават се заплатите на учителите. По времето на заемане на министерския пост от К. Величков започва формирането на професионалната организация на учителите, чиято цел е тяхната защита и материалното им осигуряване, въпреки тезата на правителството, че учителите трябва да стоят по-далеч от политическите страсти.

Според възгледите на К. Величков към училищата могат да се организират и поддържат училищни градини, а на ученическите екскурзии се отделя важна възпитателна и образователна роля. Задачите, които ще решават училищните градини са следните:

- задачи с образователна и възпитателна насоченост – те са подчинени да служат за онагледяване, да доведат до овладяване на навици за селскостопански труд, място за движение на чист въздух;
- задачи с обществена насоченост – свързани са с възможностите за извършване на научно-изследователска дейност;
- задачи с практико-приложна насоченост – повишават осмислянето на връзката между теория и практика.

В образователната политика след Съединението се откроява влиянието на Фридрих Хербарт. „Министерството препоръчва възпитанието да става в духа на „новата педагогика“, а обучението да става чрез строго спазване на „формалните степени“ [8, 273 – 274]. През 1896 г. се издава подробна инструкция за провеждане на обучението, която съдържа идеите на Фр. Хербарт.

След К. Величков до 1903 г. в просветната политика на страната не се наблюдават съществени промени, освен, че се премахва горният курс на основното училище.

Внимание заслужава просветната дейност на Иван Шишманов, който е министър на просветата през периода 06.05.1903 – 04.01.1907 г. По негово време правителството приема изменение на *Закона за народното просвещение от 1891 г.*, според което основното училище е разделено на *долен* (4-годишен безплатен, задължителен курс на обучение) и *горен* (също безплатен). Ив. Шишманов се стреми да укрепи положението на учителите, като създава правилник за назначаването, местенето и уволняването на учителите и се определят правата на училищните настоятели и инспектори. Обучението по-тясно се свързва с възпитанието, забраняват се телесните наказания. В периода на своето управление Ив. Шишманов развива идеята за организиране на стопанства към училищата, чиято цел е не „да свърже обучението с производствения труд, а да използва активността на учителите да спасят от разорение дребното селско стопанство...“ [8, 265]. Но това си остава само идея, тъй като не среща разбиране и приемане сред учителите.

Специално внимание се отделя на цялостното възпитание, като акцент се поставя върху патриотичното възпитание. Приоритет се отдава и на хигиената в училищата и се въвежда длъжността учител-лекар, извършат се и изследвания върху учебното дело, на базата на които се издават различни сборници.

Въпреки че Ив. Шишманов също е последовател на Фр. Хербарт, времето, през което той е министър на народното просвещение, се характеризира с критика и отхвърляне на формалните степени на обучение. Това е времето на Реформаторската педагогика, насочена към предлагането на алтернативни образователни модели. От трибуната на Народното събрание в България също се отправят призови за замяна на формалните степени на Фр. Хербарт и неговите последователи (В. Райн и Т. Цилер) с въвеждане на „новите реформни системи“. Това предложение не успява да премахне формалните степени, който намират дълго време приложение в българското училище.

След 1908 г., когато България е добре стопански и индустриално развита, с активна вътрешна и външна политика, се налага и модернизирание на учебното дело. В кабинета на Демократическата партия, начело с Александър Малинов, през периода 16.01.1908 – 05.09.1910 г. министър на народното просвещение е Никола Мушанов. Преди приемането на Закона за народно просвещение от 1909 г. в страната се провежда конгрес на учителите, където се поставят искания за участие на учителите в управлението на училищата, за

гражданска и политическа свобода. Но Законът не оправдава очакванията на учителите и на практика се засилва централизацията при управлението.

Министър Н. Мушанов възстановява учебния съвет под формата на учебен комитет, управлението на специалните училища се предоставя на съответните министерства. Законът регламентира откриването на Техническото училище, чиято цел е подготовка на специализиран помощен персонал по различните клонове на техниката, индустрията и земеделието. Открива се Държавното музикално училище, а Държавното рисувално училище се преименува в Художествено-индустриално училище за подготовка на художници и учители по рисуване за прогимназиите и средните общообразователни и специални училища.

Съгласно Закона за народното просвещение от 1909 г. всяка училищна степен е относително самостоятелна и завършването и е подкрепено със съответен документ. Друг важен момент е прогимназията, която е безплатна и същевременно продължение на първоначалното и основа за средното образование. Обучението е три години и включва основните общообразователни предмети. Интерес представлява промяната в целта на образованието, която отразява идеите на времето. Според чл. 27 от Закона детските градини „служат за развитието на децата чрез подходящи за възрастта им забавления, игри, песни, ръчни занятия и беседи по предметно учение”. Първоначалното училище е ориентирано към поставяне на основите за цялостно и хармонично развитие. Обучението е задължително и безплатно, като това важи за всички деца „телесно и умствено” нормално развити на възраст от 7 до 14 години. Децата с проблеми в развитието (определяни в Закона като „ненормални“ и „слабоумни“) продължават да се обучават в „особени“ училища, като Министерството спомага за тяхното откриване или поддържане. Преминаването през отделенията се осъществява на базата на годишния успех, а завършването на първоначалното училище става чрез изпити по български език, смятане, отечествознание и естествознание. Прогимназията е насочена към разширяване на знанията, придобити в първоначалното училище, и полагане на основите за обучение в средните училища. Тя е с тригодишен курс на обучение. Преминаването отново се извършва на базата на годишния успех, а завършването е с изпити по български език, френски или немски език, аритметика, отечествена история, отечествена география, естествознание.

Към институтите за глухи и слепи се поддържат също училища, работилници и пансионни. В училищата към тях се изучават предметите от основното училище, като в института за слепи се отделя повече време за музика и занаяти, а в института за глухоними – за рисуване, ръчна работа, моделиране. Максималният брой ученици според Закона е 10 деца – в училището за глухоними и 15 – за слепи.

Законът предвижда и допълнителни курсове, чиято цел е „да се даде възможност както на свършилите първоначално училище младежи да разширят кръга на познанията си и да се подготвят по-добре за практическия живот, тъй и на по-възрастните лица, които не са могли да получат никакво образование, да се сдобият с необходимите им тем знания...” [1, чл. 54]. Средните училища биват *гимназии* (мъжки и девически) и *специални* и осигуряват по-обширно общо образование, подготовка за висшето образование и живота. Техническите училища подготвят „помощен персонал”, а университетът е горната степен на образователния цикъл, като се преименува в „Университет Братя Евлоги и Христо Георгиеви от Карлово“. През периода от 1910 г. до 1920 г. отново следва смяна на министри, като не се наблюдават особени промени в просветното законодателство и образователната политика.

Правителството на БЗНС начело с Александър Стамболийски поема управлението на страната в период на финансова и стопанска разруха, резултат от войните. Министър на народното просвещение в кабинета на БЗНС е Стоян Омарчевски (22.05.1920 – 09.06.1923 г.). Основа на просветната му политика е идеята, „... че носител на прогреса е земеделието, а извор на прогреса е селото” [виж повече: 7, 101]. Ст. Омарчевски е привърженик на идеите за трудово училище на Г. Кершенщайнер и Дж. Дюи и свързва труда със стопанските нужди.

Резултат от дейността на Ст. Омарчевски е Законът за народното просвещение от 1921 г. Според Закона прогимназията, която е горен курс на основното училище, е безплатна и задължителна, с което се увеличава и правната защита на децата. Според чл. 26 от Закона основните училища са:

- детски училища – откриват се за 5 – 7- годишни деца, където чрез игри, беседи, песни и ръчни занятия се цели тяхното развитие;
- първоначални училища – в плана за обучение в първоначалните училища се отделя специално внимание на екскурзии, посещения във фабрики и работилници, като за тези занимания се отделят 4 часа седмично. За

непосещение на учебните занятия се предвиждат глоби, а деца на български граждани, които учат в частни училища или при домашни учители, в края на всяка година се подлагат на проверка в народните училища.

- прогимназии – горен курс на основното училище, където обучението е безплатно и задължително за деца до 14 години. В прогимназията също е необходимо 4 часа седмично да са определени за екскурзии и посещение на работилници и фабрики.

- професионални училища – служат за подготовка за упражняване на професия в областта на народното стопанство.

Целта на основното образование се да се положат основите на една хармонично развита личност „годна да стане полезен член на едно трудово общество и да дадат нужните познания за по-нагаташно общо и специално образование” [2]. За отличилите се ученици от професионалните училища се предвижда материална помощ, чиято цел е самостоятелно уреждане в стопанския живот. Професионалните училища биват земеделски, рибарски, столарски, занаятчийско-железарски, домостроителни, каменоделски, кошничарски, грънчарски, кожарски, девически стопански училища, коприно-тъкачески, килимарски, шивашки, обушарски, печатарски, търговски. Законът въвежда и реалното училище, което трябва да бъде практически ориентирано. То се явява долният курс на средното училище и е продължение на основното. Знанията, които се преподават в т. нар. реалка, са предимно свързани с търговията, земеделието, кооперативното право. Горният курс на средното училище е гимназията, която е с общообразователна ориентация. Правителството се стреми да увеличи броя на училищата. Върху Закона се откроява влиянието на Г. Кершенщайнер предимно върху професионалната подготовка на учениците. Предвижда се изучаване на ръчен и занаятчийски труд в общообразователните училища. Важно място в учебните програми се отделя на практически ориентирани предмети, като ръчна работа, ръкоделие, рисуване, дърводелие и кошничарство (за момчетата), шиене, плетене, бродирание (за момичетата). Във връзка с формирането на трудови умения и навици, както и формирането на любов към труда, в училищата се въвеждат полутрудови или трудови дни и седмици. Дейността на учениците се изразява предимно в почистване на училищните помещения, двора, игрищата, градината. Разширява се мрежата от професионални училища, чиято цел е да дадат на учениците практически умения за упражняване на професия.

С идването на власт на правителството на Александър Цанков идва след преврата от 09. 06. 1923 г. Образователната политика на правителството намира израз в приетия през 1924 г. Закон за народната просвета. С този закон се правят изменения в закона на Ст. Омарчевски. По същество новият закон в основата си представлява изменение на закона на Н. Мушанов от 1909 г. Промените са свързани с децентрализацията на професионалните училища. Тяхното управление се прехвърля към съответните министерства и ведомства. Увеличават се неколккратно глобите за непосещение на училище. Приоритет се отдава на общообразователната подготовка, чиято цел е „да се поставят основите на една хармонично развиваща се нравствена личност, с широка обща култура, отзивчива към националните интереси” [6, 5]. Обучението в първоначалното училище и в прогимназията е безплатно и задължително. Детските училища трябва да заместят дома и семейството и да осигурят на децата безгрижен и весел живот, като подпомагат подготовката им за училище.

В училище трябва да се полага грижа за гражданското възпитание, което трябва да е гаранция за „здрав” обществен живот в страната. Във връзка с поставената цел, на учителите се забранява да участват в политическия живот на страната и да говорят против „държавния строй”. Възпитанието на „добри” граждани се свързва и с религиозното възпитание, като се създават християнски ученически дружества. Поддържането на добра дисциплина също е част от възпитанието на учениците.

След преврата на 19.05.1934 г. водещите идеи в образователната политика се свеждат до осъществяването на национално и гражданско образование и възпитание. Централизацията в управлението на училищата се засилва. След 1935 година образователната политика на България се обвързва по-тясно с образователната политика в Германия. Налагат се нови ограничения и се въвеждат часове по „национално възпитание” и оценки по „народностни прояви”. Образованието се ориентира в служба на държавата и тази идея трябва да проникне във всички учебни предмети. Необходимо е да се възпитават верни поданици на държавата и царя, а религията е задължителен учебен предмет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Всъщност в периода от 1890 до 1944 г. в образователната политика на България се наблюдават няколко основни тенденции. В началото на периода след Съединението от 1885 г. силно се откроява влиянието на хербартианството. За широкото разпространение на идеите за „формалните степени” и „възпитаващото обучение” допринася обучението на много българи в Загреб, Йена, Виена – основни центрове на хербартианската педагогика. Първи опити за налагане на системата Хербарт – Цилер - Райн в училищната практика прави Г. Живков. По времето, когато министър на народното просвещение е К. Величков (1894 - 1897), присъствието на хербартианската педагогика у нас е особено силно. През 1896 г. се издава подробна инструкция за провеждане на обучението, която също е проникната от идеите на Фр. Хербарт. През 1899 г. министерството издава окръжно за нравственото възпитание. То е изцяло в духа на хербартианството за възпитаващото обучение и нравствените добродетели.

Постепенно в българските училища господстващ става формализмът в обучението и превръщането на „формалните степени” в точно определени структурни компоненти на образователния процес. Индивидуалността и творчеството на учителя отстъпват място на сухото и шаблонно преподаване. Пренебрегва се и индивидуалността на учениците. Класът се разглежда като хомогенен по състав. По-известни хербартианци у нас, възпитаници на Заремската и Йенската школа, са Илия Груев, Ив. Бракалов, Ив. Шишманов, В. А. Манов, В. Николчов, Сава Велев, Д. Грънчаров, К. Свраков, П. Минев и др. Тяхната дейност обхваща предимно превод на материали, разработване и публикуване на оригинални трудове и статии, участие в законодателни комисии, инспекторати и др.

В организирането на детските заведения особено силно е влиянието на Фридрих Фрьобел. То се откроява в разделението на децата по възраст и включването им в разнообразни дейности, въвеждане на даровете в детските заведения, както и при провежданите курсове за подготовка на детски учители.

Постепенно след Съединението от 1885 г. до 1944 г. образователната политика в България преминава през няколко основни етапа – от опити за централизация в управлението на всички образователни, социални и културни институции, опити за децентрализация при управлението на професионалните училища, които да преминават под ръководствата на съответните министерства, до упражняване на пълен контрол над образователното дело и тясното му обвързване с националните идеи в Германия. В политическо отношение образованието е поставяно в служба на държавата, а нейният монопол се разпростира и върху частните инициативи.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Закон за народното просвещение, Държавен вестник 1909, бр. 49
- [2] Закон за народното просвещение, Държавен вестник 1921, бр. 87
- [3] Закон за народното просвещение, Държавен вестник, 1892, бр. 17.
- [4] Колев, Й. История на българското образование. Благоевград, 2002.
- [5] Манев, А. Хербартианството у нас // Училищен преглед, 1938, кн. 2, с. 158-164.
- [6] Пеев - Плачков, Ив. Очерки и бележки по учебното дело. София, 1911.
- [7] Чавеев, Ст. Образователната политика и образователни цели на училището у нас в периода 1891-1944 г. // Педагогика, 2001, кн. 3, с. 94-106.
- [8] Чакъров, Н., Ж. Атанасов. История на образованието и педагогическата мисъл в България. София, 1962.